

Uchwalenie ustawy dla związku wyznaniowego

Autor tekstu: **Paweł Borecki**

Zarówno Konstytucja RP z 1997 r., jak i ustawy nie precyzują trybu wydawania ustaw określających stosunki między państwem a określonymi związkami wyznaniowymi, na podstawie umów zawartych przez Radę Ministrów z ich właściwymi przedstawicielami. Sprawę komplikuje fakt, że art. 25 ust. 5 stosuje się bezpośrednio, jest to przepis samowystarczalny, nieodsyłający do właściwych ustaw, w szczególności do ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania. Pewnych wskazówek dostarcza orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 2 kwietnia 2003 r. (K 13/02) oraz wypowiedzi doktryny prawa wyznaniowego i konstytucyjnego - nie są one jednak prawnie wiążące. Mimo inicjatywy zgłoszonej przez kilka (bodaj siedem) związków wyznaniowych Rada Ministrów nie zajęła oficjalnego stanowiska w sprawie urzeczywistnienia art. 25 ust. 5 Konstytucji, trwają podobno prace studyjne nad jego wypracowaniem. Z nieoficjalnie uzyskanych informacji wynika, że rząd powstrzymuje się od realizacji norm wynikających z omawianego przepisu, z obawy, że zawarcie umowy z jednym związkiem wyznaniowym i uchwalenie na tej podstawie odpowiedniej ustawy spowoduje lawinę wniosków o chwalenie ustaw na podstawie umów z Radą Ministrów. Nie ma zatem decyzji politycznej, aby urzeczywistnić kompleksowo art. 25 ust. 5 i nie należy się jej zapewne rychło spodziewać. Pojawiła się natomiast praktyka polegająca na nowelizowaniu ustawodawstwa wyznaniowego nie w drodze specjalnie w tym celu uchwalanych ustaw, lecz przepisami ustaw regulujących poszczególne, niekonfesyjne sfery życia, np. sprawy podatkowe. W ten sposób obchodzi się konstytucyjny wymóg zawarcia odpowiednich umów i następnie dopiero uchwalenia stosownych ustaw. Projekt ustawy o zmianie ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej oraz o zmianie niektórych ustaw wniesiony przez rząd w listopadzie 2002 r. (Sejm IV kadencji — druk nr 1167) przewidywał m.in. zmianę art. 39 ust. 1 ustawy o powszechnym obowiązku obrony, dotyczącego odroczenia służby wojskowej alumnom wyższych seminariów duchownych, osobom zakonnym, nowicjuszom w zakonach oraz słuchaczom szkół duchownych związków wyznaniowych mających osobowość prawną. Propozycja ta była przedmiotem posiedzenia Komisji Wspólnej Rządu i Episkopatu, a także przedmiotem konsultacji z zainteresowanymi kościołami i innymi związkami wyznaniowymi, posiadającymi wyższe seminaria duchowne, zgromadzenia zakonne i szkoły duchowne. Powyższy projekt został zaakceptowany przez wszystkich zainteresowanych. Jedynie Rada Kościoła Chrześcijan Baptystów w RP, nie zgłaszając uwag do projektu, wyraziła przekonanie oparte na przepisie art. 25 ust. 5 Konstytucji, że projektowana nowelizacja może nastąpić wyłącznie po podpisaniu przez Radę Ministrów stosownej umowy z przedstawicielstwem Kościoła. W ocenie Rządu nowelizacja ta, nie wprowadzająca żadnych zmian do ustaw o stosunku państwa do poszczególnych kościołów i innych związków wyznaniowych, jako dotycząca przepisu o charakterze powszechnym, nie mieści się w dyspozycji art. 25 ust. 5 Konstytucji i nie wymaga określonego tam trybu postępowania.

W opinii Trybunału Konstytucyjnego, wyrażonej w orzeczeniu z 2 kwietnia 2003 r., do istotnych elementów konstytucyjnego statusu kościołów i związków wyznaniowych należy zasada stanowienia regulacji prawnych dotyczących tych wspólnot w drodze dwustronnej. Wymóg wcześniejszej umowy między Radą Ministrów a przedstawicielami kościoła, w ocenie Trybunału stosuje się również do uchwalania ustaw regulujących stosunek państwa do Kościoła Katolickiego. TK przytacza w orzeczeniu stanowisko prof. Zbigniewa Witkowskiego, zgodnie z którym art. 25 ust. 5 oznacza, że umowa zawierana przez Radę Ministrów z właściwymi przedstawicielami kościołów i związków wyznaniowych determinuje poważnie, lub wręcz przesądza, treść przyszłej ustawy partykularnej. Zdaniem Trybunału każdy kościół i związek wyznaniowy może wystąpić do Rady Ministrów z wnioskiem o podjęcie rozmów w celu zawarcia umowy dotyczącej jego statusu. Odnosząc się do art. 25 ust. 4 i 5 wspomniany organ stwierdził, że Konstytucja gwarantuje kościołom i związkom wyznaniowym równe prawa do zawarcia umów w sprawie unormowania ich stosunków z państwem, a w szczególności równość w wprowadzeniu negocjacji, w których dochodzi do wspólnych ustaleń co do ukształtowania wzajemnych stosunków. Jednym z celów tej regulacji konstytucyjnej, stwarzającej obowiązek negocjowania rozwiązań prawnych dotyczących danego kościoła z jego przedstawicielami, jest dostosowanie treści ustawodawstwa dotyczącego spraw wyznaniowych

do specyfiki poszczególnych kościołów i związków wyznaniowych. Wyklucza to, w ocenie TK, identyczność rozwiązań dotyczących poszczególnych kościołów i związków wyznaniowych. Z art. 25 Konstytucji według Trybunału, wynika dla organów władzy publicznej (czyli również dla organów samorządu terytorialnego) obowiązek poszukiwania w sferze stosunków z kościołami i związkami wyznaniowymi rozwiązań prawodawczych o charakterze konsensualnym, które znajdują akceptację adresatów. Ustawodawca nie może zatem podejmować jednostronnych ingerencji w sferę stosunków między poszczególnymi kościołami i związkami wyznaniowymi. Konstytucja pozostawia szeroki zakres swobody zainteresowanym kościołom i związkom wyznaniowym oraz Radzie Ministrów w zakresie kształtowania treści prawodawstwa, które ich dotyczy. Swoboda ta nie jest jednak nieograniczona, ponieważ przyjęte rozwiązania prawne, muszą być zgodne z normami konstytucyjnymi, w tym m.in. z zasadą równości jednostek oraz z zasadą równouprawnienia kościołów i związków wyznaniowych.

Przy interpretacji art. 25 ust. 5 niebezpieczne jest uwzględnienie pierwszoplanowej zasady równouprawnienia związków wyznaniowych, wyrażonej w ust. 1 art. 25 oraz intencji twórców Konstytucji z 1997 r., którzy wobec podpisania Konkordatu ze Stolicą Apostolską oraz perspektywy jego ratyfikacji pragnęli zapewnić innym kościołom i związkom wyznaniowym gwarancje ich statusu prawnego, na ile to możliwe, zbliżone do Kościoła Katolickiego. Na tej podstawie można przyrównywać tryb wydawania ustaw na podstawie umów z Radą Ministrów oraz treść tych aktów odpowiednio do treści oraz trybu zawarcia i ratyfikacji Konkordatu z 1993 r., tym bardziej, że samo tylko brzmienie art. 25 ust. 5 niejednokrotnie uprawnia do rozbieżnych interpretacji. Wydaje się, iż przedstawiona koncepcja jest bliska kierownictwu Departamentu Wyznań i Mniejszości Narodowych MSWiA.

Zdaniem prof. Michała Pietrzaka art. 25 ust. 5 nakłada na Radę Ministrów obowiązek zawierania umów z każdym kościołem lub związkiem wyznaniowym, których liczba przekroczyła już 120. Odmowa rozpoczęcia pertraktacji lub ich przedłużanie uzasadniać będzie skargę do Naczelnego Sądu Administracyjnego (obecnie wojewódzkiego sądu administracyjnego) lub Trybunału Konstytucyjnego. Rada Legislacyjna przy Prezesie Rady Ministrów podziela ten pogląd. Obowiązek zawierania umów dotyczy niewątpliwie związków wyznaniowych wpisanych do rejestru lub posiadających indywidualne ustawy regulujące ich stosunki z państwem. Różnicowanie związków wyznaniowych w tej sferze na podstawie kryterium czasu ich istnienia w Polsce, liczby wyznawców, czy terytorialnego zakresu działalności jest na gruncie Konstytucji bezpodstawne i sprzeczne z zasadą równouprawnienia. Dyskusyjne jest, czy uprawnienie określone w art. 25 ust. 5 przysługuje także wspólnotom religijnym nie posiadającym osobowości prawnej. Z inicjatywą wszczęcia rokowań w sprawie zawarcia umowy i wydania na jej podstawie ustawy powinien wystąpić przede wszystkim sam związek wyznaniowy. Dopuszczalne jest za zgodą zainteresowanych zawarcie przez Radę Ministrów jednocześnie umowy z kilkoma związkami wyznaniowymi, zwłaszcza o zbliżonej doktrynie, czy rodowodzie historycznym. Stanowisko takie akceptuje m.in. Rada Legislacyjna. Umowa z Rządem powinna określać przynajmniej istotne elementy przyszłej ustawy. Optymalnym rozwiązaniem dla związku wyznaniowego jest sformułowanie umowy w taki sposób, aby po krótkim wprowadzeniu, stwierdzającym osiągnięcie porozumienia przez pełnomocnych przedstawicieli Rządu i danego związku wyznaniowego oraz zawierającym zobowiązanie Rządu do wniesienia odpowiedniego projektu ustawy do Sejmu w konkretnym terminie, następował załącznik do umowy, zawierający szczegółowy, wynegocjowany projekt ustawy. Umowa z Rządem powinna określać przede wszystkim, w jakim stopniu okoliczności o charakterze religijnym, zaistniałe na gruncie danego wyznania, mają wywierać skutki w sferze państwowego porządku prawnego. Zgodnie z zasadą niezależności państwa i związków wyznaniowych oraz autonomii tych ostatnich umowa, a w konsekwencji ustawa, nie powinna wchodzić w sferę suwerennych, „świeckich” uprawnień państwa, a zarazem w sprawy ściśle religijne danego kościoła. W szczególności Rada Legislacyjna aprobuje stanowisko, że od chwili wejścia w życie Konstytucji z 1997 r. każdorazowa zmiana ustaw określających stosunki między państwem a danymi związkami wyznaniowymi, w tym kilkunastu już istniejących, wymagać będzie zawarcia stosownej umowy między Radą Ministrów a właściwymi przedstawicielami kościołów i związków wyznaniowych. Stosowny projekt ustawy może wnieść do Sejmu każdy podmiot uprawniony do realizacji inicjatywy ustawodawczej, w tym grupa obywateli. Rada Ministrów jest predysponowana, jako podmiot negocjujący umowę ze związkiem wyznaniowym, do wniesienia stosownego przedłożenia. Rząd może wnieść taki projekt ustawy jako pilny, w celu skrócenia postępowania ustawodawczego. Kwestie wspomniane można sprecyzować w umowie. Treść umowy między Radą Ministrów i danym

związkiem wyznaniowym jest bezwzględnie wiążąca dla każdego podmiotu wykonującego inicjatywę ustawodawczą. Art. 25 ust. 5 ogranicza kompetencje ustawodawcze parlamentu. Sejm i Senat wnosząc poprawki do odpowiedniego projektu ustawy nie mogą naruszać żadnych istotnych treści umowy odzwierciedlonych w projekcie ustawy, a później w samej już uchwalonej ustawie. Rozwiązaniem, odpowiadającym zasadzie równouprawnienia wyznań i analogicznym do procedury ratyfikacji Konkordatu, jest jedynie przyjęcie albo odrzucenie przez parlament wniesionego przez Rząd projektu ustawy o stosunku państwa do danego związku wyznaniowego, projektu stanowiącego załącznik do umowy zawartej przez Radę Ministrów z określoną denominacją.

Próba urzeczywistnienia art. 25 ust. 5 Konstytucji był projekt umowy między Radą Ministrów a Polskim Autokefalicznym Kościołem Prawosławnym przygotowany w Departamencie Wyznań MSWiA w 2002 r. :

UMOWA

między Radą Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej i Polskim Autokefalicznym Kościołem Prawosławnym

podpisana w Warszawie dnia 2002 r.

W celu określenia stosunków pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Polskim Autokefalicznym Kościołem Prawosławnym w sposób określony w art. 25 ust. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej Rada Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej, reprezentowana przez, i Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny, reprezentowany przez uzgodnili, co następuje:

Artykuł 1

Rada Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej i Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny stwierdzają, że uzgodnili projekt zmiany ustawy z dnia 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (Dz. U. Nr 66, poz. 287, Nr 95, poz. 425, z 1993 r. Nr 7, poz. 34, z 1994 r. Nr 1, poz. 3, z 1997 r. Nr 28, poz. 153 i Nr 90, poz. 557 oraz z 1998 r. Nr 59, poz. 375 i Nr 106, poz. 668) w brzmieniu określonym w załączniku do niniejszej umowy.

Artykuł 2

Rada Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej przedłoży Sejmowi Rzeczypospolitej Polskiej projekt ustawy, o którym mowa w art. 1 w najbliższym możliwym terminie.

Umowę niniejszą sporządzono w Warszawie dnia 2002 r., w dwóch egzemplarzach. Na dowód czego Pełnomocnicy Układających się Stron podpisali niniejszą umowę i opatrzyli ją pieczęciami.

.....
.....
*
.....

- Projekt (04.03.02)

USTAWA

z dnia 2002 r.

o zmianie ustawy o stosunku Państwa

do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego.

Art. 1.

W ustawie z dnia 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (Dz. U. Nr 66, poz. 287, Nr 95, poz. 425, z 1993 r. Nr 7, poz. 34, z 1994 r. Nr 1, poz. 3, z 1997 r. Nr 28, poz. 153 i Nr 90, poz. 557 oraz z 1998 r. Nr 59, poz. 375 i Nr 106, poz. 668) wprowadza się następujące zmiany:

..

1) w art. 4 dodaje się ust. 2a i 2b w brzmieniu:

"2a. Zmiana ustawy wymaga, z zastrzeżeniem ust. 2b, uzgodnienia ze Świętym Soborem Biskupów.

2b. Zmiana art. 13, art. 40 — 41, art. 46 — 50, art. 52a ustawy wymaga uprzedniej opinii Świętego Soboru Biskupów."

2) art. 7 otrzymuje brzmienie:

"Art. 7. Minister właściwy do spraw wyznań religijnych na wniosek Świętego Soboru Biskupów może nadać, w drodze rozporządzenia, osobowość prawną innym jednostkom organizacyjnym Kościoła, mając na względzie potrzeby Kościoła, a także bezpieczeństwo obrotu prawnego."

3) art. 13 otrzymuje brzmienie:

"Art.13.1. Organizowanie procesji, pielgrzymki lub innej formy kultu religijnego, zwanej dalej "pielgrzymką", na drogach publicznych wymaga uzgodnienia, w zakresie bezpieczeństwa ruchu drogowego, z właściwymi organami administracji publicznej.

2. Wniosek o uzgodnienie terminu i trasy pielgrzymki jej organizator składa do wojewody, właściwego ze względu na miejsce jej rozpoczęcia, na 30 dni przed rozpoczęciem pielgrzymki, jeżeli odbywać się ona będzie na terenie jednego województwa i na 45 dni przed rozpoczęciem pielgrzymki w innych przypadkach.

1. Wojewoda, o którym mowa w ust. 2, przekazuje wniosek właściwym organom zarządzającym ruchem na drogach publicznych.

2. O wyniku uzgodnień, o których mowa w ust. 3, wojewoda powiadamia organizatora.

3. Przepisów ust. 1-4 nie stosuje się do konduktów pogrzebowych odbywających się stosownie do miejscowego zwyczaju."

4) w art. 17 ust. 2 otrzymuje brzmienie:

"2. Minister właściwy do spraw oświaty i wychowania na wniosek Świętego Soboru Biskupów określi, w drodze rozporządzenia, szczegółowy zakres uprawnień i obowiązków, o których mowa w ust. 1, z uwzględnieniem przepisów ustawy Karta Nauczyciela."

5) w art. 26 ust. 2 otrzymuje brzmienie:

"2. Minister właściwy do spraw oświaty i wychowania oraz minister właściwy do spraw zdrowia - na podstawie porozumienia zawartego ze Świętym Soborem Biskupów określi, w

drodze rozporządzenia, sposób zapewnienia wykonania prawa, o którym mowa w ust. 1, uwzględniając w szczególności potrzeby religijne osób należących do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, w tym uczestnictwo w nabożeństwach, spotkaniach o charakterze wychowawczo-religijnym z osobami duchownymi i świeckimi oraz udział w rekolekcjach."

6) w art. 48a ust. 3 otrzymuje brzmienie:

„3. Minister właściwy do spraw wyznań religijnych — na podstawie porozumienia zawartego z Prawosławnym Metropolitą Warszawskim i Całej Polski - określi, w drodze rozporządzenia, szczegółowy tryb postępowania regulacyjnego oraz wynagrodzenie dla członków Komisji, zadań jej współprzewodniczących i sposobu prowadzenia i protokołowania rozpraw, orzekania i nadawania klauzul wykonalności orzeczeniom i ugomom oraz sposób zapewniający właściwą sprawność i wysoki poziom działania Komisji."

7) w art. 48a dodaje się ust. 5a w brzmieniu:

„5a. Nieruchomości, o których mowa w ust. 5, do czasu zakończenia postępowania regulacyjnego, nie mogą być przez Skarb Państwa, państwowe osoby prawne, jednostki samorządu terytorialnego i samorządowe osoby prawne zbyte lub trwale obciążone." .

8) art. 48e otrzymuje brzmienie:

"Art. 48e. 1. Na wniosek Kościoła lub jego osób prawnych wojewoda albo organy jednostek samorządu terytorialnego w zakresie swoich właściwości mogą nieodpłatnie przekazać Kościołowi lub jego osobom prawnym, w drodze decyzji administracyjnej, własność nieruchomości lub jej części:

1) jeżeli jest ona niezbędna do sprawowania kultu religijnego lub działalności kościelnych osób prawnych w zakresie charytatywno-opiekuńczym lub oświatowo-wychowawczym,

2) w celu utworzenia lub powiększenia gospodarstwa rolnego parafii działających na Ziemiach Zachodnich i Północnych, o powierzchni do 15 ha użytków rolnych łącznie dla jednej parafii.

2. Przekazanie nieruchomości lub jej części ujętej w ewidencji Agencji Mienia Wojskowego lub będącej we władaniu Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa wymaga uprzedniej zgody prezesa właściwej agencji, zaś przekazanie nieruchomości lub jej części będącej w zarządzie Lasów Państwowych - zgody właściwego nadleśniczego.

3. Przekazanie nieruchomości lub jej części będącej we władaniu państwowej osoby prawnej nie wymienionej w ust. 2 lub samorządowej osoby prawnej wymaga zgody jej właściwego organu.

4. Przepis art. 46 ust. 4 stosuje się odpowiednio."

Art. 2.

1. Wnioski kościelnych osób prawnych o przywrócenie lub przekazanie własności nieruchomości lub ich części, określone w art. 47 ust. 1, art. 48a i art. 48e ust. 1 ustawy nowelizowanej w art. 1 mogą być zgłaszane w terminie 2 lat od dnia wejścia w życie ustawy. Roszczenia nie zgłoszone w tym terminie wygasają.

2. Podlegają rozpatrzeniu wnioski, o których mowa w ust. 1, złożone i nie rozpatrzone przed dniem wejścia w życie niniejszej ustawy.

Art. 3.

Ustawa wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia.

UZASADNIENIE

Proponowane nowe zapisy w art. 4 ustawy z dnia 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (Dz. U. Nr 66, poz. 287, Nr 95, poz. 425, z 1993 r. Nr 7, poz. 34, z 1994 r. Nr 1, poz. 3, z 1997 r. Nr 28, poz. 153 i Nr 90, poz. 557 oraz z 1998 r. Nr 59, poz. 375 i Nr 106, poz. 668), zwanej w dalszej części uzasadnienia ustawą, dotyczące określenia trybu zmian ustawy są konsekwencją zastosowania regulacji zawartych w art. 25 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

Przyjęte w pkt. 1 projektu ustawy zróżnicowanie trybu wprowadzania zmian do ustawy przewiduje określenie tych przepisów ustawy, których nowelizację poprzedza zawarcie uzgodnienia między stronami oraz tych, które wymagają jedynie opinii Kościoła.

Analogiczne do proponowanego w projekcie ustawy wprowadzenie dwóch trybów procedowania w kwestiach nowelizacji przepisów z zakresu stosunków Państwa z Polskim

Autokefalicznym Kościołem Prawosławnym jest w praktyce stosowane w odniesieniu do stosunków Państwa z Kościołem Katolickim, którego status prawny w Państwie reguluje Konkordat między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską oraz ustawa o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego. Ewentualna zmiana przepisów Konkordatu wymaga zmiany umowy międzynarodowej zaś zmianę przepisów ustawy (co dotyczy jej części nie objętej treścią Konkordatu) wprowadza się po zasięgnięciu opinii Kościoła, czyli bez potrzeby zawierania umowy.

Projektowane w ustawie zróżnicowanie trybu wprowadzenia zmian ustawy jest w pełni zgodne z dyspozycją art. 25 ust.5 Konstytucji przewidującą wymóg zawarcia umowy państwowo-kościelnej. Opinie bowiem — określone dla spraw wymienionych w art. 1 p. 2b projektu ustawy są poprzedzone zawartą umową w tej sprawie.

Podkreślić ponadto należy, że proponowane rozwiązanie uwzględnia zasadę równouprawnienia kościołów i związków wyznaniowych określoną w art. 25 ust.1 Konstytucji oraz zasadę autonomii i wzajemnej niezależności Państwa i kościołów „każdego w swoim zakresie”, o której mowa w art. 25 ust.3 Konstytucji R.P.

Respektując w/w zasady Konstytucji i uznając, że przepisy wymienione w proponowanym art. 4 ust. 2b ustawy nie regulują zagadnień tożsamyh z zagadnieniami uregulowanymi w Konkordacie w odniesieniu do Kościoła Katolickiego — proponuje się, aby zmiany tych przepisów wymagały jedynie opinii właściwego organu Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, zwanego dalej Kościołem.

W pozostałych przypadkach zmiana ustawy wymagać będzie uzgodnienia ze Świętym Soborem Biskupów Kościoła. [...]

*

Analogiczne projekty przedstawiono niektórym innym kościołom nierzymskokatolickim. Spotkały się one jednak z krytyką zainteresowanych i zostały w praktyce zarzucone.

Paweł Borecki

Doktor, asystent w Katedrze Prawa Wyznaniowego Uniwersytetu Warszawskiego. Specjalność naukowa: prawo wyznaniowe. Autor artykułów i książek z zakresu prawa wyznaniowego.

[Pokaż inne teksty autora](#)

(Publikacja: 01-09-2002 Ostatnia zmiana: 04-02-2004)

[Oryginał..](http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,2547) (<http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,2547>)

Contents Copyright © 2000-2008 Mariusz Agnosiewicz

Programming Copyright © 2001-2008 Michał Przech

Autorem tej witryny jest Michał Przech, zwany niżej Autorem.

Właścicielem witryny są Mariusz Agnosiewicz oraz Autor.

Żadna część niniejszych opracowań nie może być wykorzystywana w celach komercyjnych, bez uprzedniej pisemnej zgody Właściciela, który zastrzega sobie niniejszym wszelkie prawa, przewidziane

w przepisach szczególnych, oraz zgodnie z prawem cywilnym i handlowym, w szczególności z tytułu praw autorskich, wynalazczyh, znaków towarowych do tej witryny i jakiegokolwiek ich części.

Wszystkie strony tego serwisu, wliczając w to strukturę katalogów, skrypty oraz inne programy komputerowe, zostały wytworzone i są administrowane przez Autora.

Stanowią one wyłączną własność Właściciela. Właściciel zastrzega sobie prawo do okresowych modyfikacji zawartości tej witryny oraz opisu niniejszych Praw Autorskich bez uprzedniego powiadomienia. Jeżeli nie akceptujesz tej polityki możesz nie odwiedzać tej witryny i nie korzystać z jej zasobów.

Informacje zawarte na tej witrynie przeznaczone są do użytku prywatnego osób odwiedzających te strony. Można je pobierać, drukować i przeglądać jedynie w celach informacyjnych, bez czerpania z tego tytułu korzyści finansowych lub pobierania wynagrodzenia w dowolnej formie. Modyfikacja zawartości stron oraz skryptów jest zabroniona. Niniejszym udziela się zgody na swobodne kopiowanie dokumentów serwisu Racjonalista.pl tak w formie elektronicznej, jak i drukowanej, w celach innych niż handlowe, z zachowaniem tej informacji.

Plik PDF, który czytasz, może być rozpowszechniany jedynie w formie oryginalnej, w jakiej występuje na witrynie. **Plik ten nie może być traktowany jako oficjalna lub oryginalna wersja tekstu, jaki zawiera.**

Treść tego zapisu stosuje się do wersji zarówno polsko jak i angielskojęzycznych serwisu pod domenami Racjonalista.pl, TheRationalist.eu.org oraz Neutrum.eu.org.

Wszelkie pytania prosimy kierować do redakcja@racjonalista.pl